

Eutanazie jako aktuální problém*

Květoslav Šipr

Umírání patří k nejobtížnějším úsekům lidského života – ať již na ně hledíme z perspektivy terminálně nemocného, jeho příbuzných, lékaře nebo osob pečujících o člověka odcházejícího ze života. Těžce nemocní i jejich nejbližší si nepochybně ani v minulosti nepřáli dlouhé utrpení. „Spíše bych volil zardoušení, spíše smrt než kruté trápení.“¹ Novou skutečností je pouze veřejná diskuse o pomoci při umírání formou eutanazie.

1. PROČ SE OTÁZKA EUTANAZIE STÁVÁ AKTUÁLNÍ

Důvody, které vedly k rozvíření diskuzí o eutanazii, je možno shrnout do tří skupin:

1. *Došlo k narušení představ o transcendentální hodnotě lidského života.* S postupující sekularizací společnosti se ztrácí pochopení smyslu lidského utrpení. Rozhodujícím kritériem správnosti jednání přestávají být autoritou stanovené principy, ale bezprostřední užitek a prospěch. Zdraví je ceněno víc než sám život. Smrt přestává být viděna jako životní událost, na kterou je třeba se připravit. Nelze-li očekávat převahu příjemných prožitků, život pro mnohé pozbývá smysl.
2. *Došlo k nebývalému rozvoji medicíny.* Moderní lékařská technologie umožňuje prodloužit život nemocným, kteří by jinak zemřeli mnohem dříve. Technický pokrok umožňuje dlouhodobé „přežívání“ na úrovni pouhé biologické existence, smrt v dosavadním slova smyslu se stala manipulovatelnou. Proces umírání trvá déle a cesta ke smrti je řízena technologií. Prognóza průběhu choroby je pro konkrétní případ vždy nejistá. Nebývá snadné rozhodnout, kdy je potřeba využít všech existujících prostředků a kdy výsledkem našich snah bude jen prodloužené umírání. Lidé se nezdědka obávají, aby jim v době blížící se smrti nepřiměřená, heroická terapie nezpůsobila více utrpení než sama nemoc.
3. *Narušení zásady nedotknutelnosti lidského života v jedné zemi se stává v globálním světě podnětem pro diskusi i jinde.* Eutanazie i asistované suicidium jsou témata mediálně vděčná.

* V pozměněné verzi předneseno na konferenci Ochrana života, kterou Trnavská univerzita pořádala dne 28. 9. 2001 v Trnavě.

¹ Job 7,15.

2. STRUČNĚ Z HISTORIE

Termín „euthanasie“ zřejmě použil poprvé řecký básník *Possidippos* v textu sepsaném kolem roku 300 př. Kr.² *Hippokratova přísaha* ovšem dokumentuje, že v antickém Řecku nebylo přípustné spojovat bezbolestnou a klidnou smrt se zkracováním života.³

Po dlouhá staletí byla hodnota lidského života ceněna tak vysoko, že nebyl žádný důvod shledáván tak závažným, aby ospravedlňoval zabití nevinné osoby. Úvahy o možné legalizaci eutanazie v dnešním slova smyslu se začaly objevovat teprve v 19. století. Proti těmto tendencím se ostře ohradil nejslavnější profesor berlínské univerzity *Christopher Hufeland*:

„Lékař je povinen nečinit nic jiného než udržovat život, ať již by to bylo štěstí nebo neštěstí, ať by šlo o život hodnotný nebo nikoliv. Lékaři nepřísluší, aby o těchto záležitostech rozhodoval. Kdyby se na podobné okolnosti začal brát ohled, bude to mít nedozírné následky a lékař se stane nejnebezpečnějším člověkem ve státě. Jakmile se jednou překročí vytyčená hranice, i kdyby se lékař považoval za kompetentního rozhodovat o oprávněnosti života, bude jen otázkou postupného procesu, aby se názor na bezcennost a později i zbytečnost lidského života přenesl také na jiné případy.“⁴

Hnutí za legalizaci eutanazie se pak intenzivněji rozvíjelo od začátku 20. století a ve třicátých letech vedlo k založení společností pro eutanazii v anglosaských zemích.⁵

Průlom do hodnotového systému přinesl program eutanazie vyhlášený v nacistickém Německu v roce 1939.⁶ V jeho rámci bylo do roku 1941 usmrceno zhruba 70 000 lidí.

Ke specifickému vývoji pak došlo v *Nizozemí*. V roce 1982 vydala Královská holandská lékařská asociace směrnice, za kterých podmínek se v Holandsku eutanazie stává beztrestnou. Bylo stanoveno, že eutanazii smí uskutečnit lékař pouze u nemocného, který o to opakovaně a dobrovolně žádal a který byl postižen nesnesitelným utrpením. Provedení mělo být předem konzultováno s dalším lékařem a po uskutečnění zákroku měla být podána zpráva stanovenému úřednímu činiteli.⁷

Skupina expertů jmenovaná nizozemskou vládou v roce 1988 (*Remmelinkova komise*) ovšem zjistila, že během jednoho roku se v Holandsku uskutečnilo zhruba 2300 případů eutanazie, z toho asi 1000 u osob bez splnění závazně stanovených

² „Z věcí, o které má člověk žádat bohy, není nic vznešenějšího než dobrá smrt (*euthanatos*).“ Citováno podle publikace M. ZIMMERMANN-ACKLIN, *Euthanasie*, Freiburg: Herder, 1997, s. 23.

³ „Nepodám nikomu smrtící prostředek, ani kdyby mě kdokoli o to požádal, a nikomu také nebudu radit, jak zemřít.“

⁴ Ch. W. HUFELAND, *Makrobioetik oder die Kunst, das menschlichen Leben zu verlängern*, 1836.

⁵ Ve Velké Británii byla v roce 1935 založena *Voluntary Euthanasia Legalisation Society* a v USA v roce 1938 *Euthanasia Society*, která se později přejmenovala na Hemlockovu společnost.

⁶ Program eutanazie v nacistickém Německu byl podle svědectví podaného v průběhu Norimberského procesu zahájen na základě dopisu Adolfa Hitlera, ve kterém se pravilo: „Reichsleiter Bouhler und Dr.med. Brandt sind unter Verantwortung beauftragt, die Befugnisse namentlich zu bestimmender Ärzte so zu erweitern, dass nach menschlichen Ermessen unheilbar Kranken bei kritischer Beurteilung ihres Krankheitszustandes der Gnadentod gewährt werden kann.“

⁷ J. KEVON, *Euthanasia in the Netherlands: Sliding Down the Slippery Slope*, London: CBPP, 1995. ISBN 095274760X.

podmínek, zejména bez výslovného a opakovaného vyslovení přání nemocného zemřít – šlo především o děti a nekompetentní staré osoby.

Na podzim roku 2000 dolní komora nizozemského parlamentu schválila návrh zákona, podle něhož se eutanazie stává nejen trpěnou, ale de facto i beztrestnou. V dubnu 2001 se k návrhu pozitivně vyjádřila také horní komora nizozemského parlamentu.

Změny legislativy dosažené v Nizozemí stimulovaly k aktivitě stoupence liberálního přístupu také jinde ve světě.

3. DISKUSE O EUTANAZII V ČESKÉ REPUBLICE

V roce 1995 schválil 5. sjezd České lékařské komory i v současnosti platný Etický kodex, který obsahuje ustanovení „Eutanazie a asistované suicidium jsou nepřipustné.“ Avšak v květnu 1996 bylo zveřejněno prohlášení tehdejšího ministra spravedlnosti ČR Jiřího Nováka: „Lékaři by neměli být trestáni, pomohou-li zemřít nemocným lidem, kteří si přejí smrt.“

Stanovisko ministra spravedlnosti podpořil také pracovník z Ústavu státu a práva Akademie věd ČR Miroslav Mítlöhner. Ten však problematiku eutanazie rozšířil i na skupiny osob, které se k případnému rozhodnutí ukončit život vyjadřovat nemohou, totiž na „staré, fyzicky a psychicky otupělé lidi, kteří již ničím nepřipomínají svoji bývalou osobnost“ a na „těžce psychicky a fyzicky postižené novorozence, u kterých není reálná vyhlídka na sebemenší zlepšení zdravotního stavu“.⁸

Nověji diskusi o eutanazii oživila medializace vývoje v Holandsku. V denním tisku se k možnosti legalizace eutanazie lékaři vyslovovali zpravidla negativně, nezdravotnická veřejnost dosti často pozitivně.⁹ V odborných lékařských časopisech jednoznačně převažují hlasy eutanazii odmítající.¹⁰

4. EUTANAZIE A NÁBOŽENSTVÍ

Mezi důvody, proč se problém eutanazie nyní stává aktuálním, byla v první části tohoto sdělení zmíněna sekularizace společnosti, narušení představ o transcendentální hodnotě lidského života. Úmyslné usmrcení nevyléčitelně nemocného je v rozporu se zásadami všech hlavních světových náboženství, a zvláště náboženství monoteistických.

⁸ Slovo, roč. 88, 1996, č. 148, s. 5.

⁹ Četnější diskusní příspěvky k problému eutanazie otiskly například *Lidové noviny*: 24. 1. 2001, 12. 2. 2001, 17. 4. 2001, 18. 4. 2001, 20. 4. 2001.

¹⁰ Úvahy o možné oprávněnosti eutanazie například důrazně odmítl šéfredaktor časopisu *Praktický lékař* MUDr. Radkin Honzák, CSc. (R. HONZÁK, „Eutanazie není řešením, paliativní péče ano,“ *JAMA CS*, 2001, č. 4, s. 314–315).

Pokud jde o nekřesťanská náboženství, je potřeba připomenout zvláštní ochranu, kterou pro život nevinného člověka důrazně požaduje korán.¹¹ Z křesťanských církví se k eutanazii opakovaně vyjádřila odmítavě zvláště katolická církev.

Prvním papežem, který se ve svých projevech obšírně vyjadřoval k otázkám zařazovaným dnes do bioetiky, byl Pius XII. Rozšířil na eutanazii tradiční rozlišování mezi prostředky řádnými, které je nutno použít vždy, a prostředky mimořádnými, které lékař i nemocný mohou oprávněně odmítnout. Svými prohlášeními ovlivnil Pius XII. chápání eutanazie i mimo hranice katolické církve.

Samostatný dokument *Deklarace o eutanazii* vydala Kongregace pro nauku víry v roce 1980. Definuje eutanazii jako zákrok, nebo zanedbání zákroku, které vedou ke smrti, aby se tak vyloučilo utrpení nemocného.¹² Volání těžce nemocných po smrti není možno chápat jen jako požadavek na uskutečnění eutanazie, ale spíše jako volání o pomoc. S ohledem na rychlý rozvoj medicíny deklarace doporučuje nyní používat při úvahách o terminální péči raději termíny prostředky *přiměřené* a *ne-přiměřené* než prostředky řádné a mimořádné.

Nemocný má právo odmítnout léčebné postupy, které považuje za nepřiměřené proto, že jejich používání je riskantní, příliš zatěžující nebo finančně neúnosné náročné. Základní péči je ovšem nutno nemocnému poskytovat vždy. Lékař však může upustit od léčby, která by vedla jen k nezaručenému prodloužení života, a přitom by byla spojena s přílišným zatížením nemocného.

Eutanazii ostře odsoudil Katechismus katolické církve¹³ i Jan Pavel II., zvláště v encyklice *Evangelium vitae*.¹⁴

5. NĚKTERÉ VÝSLEDKY VLASTNÍ STUDIE

Považovali jsme za užitečné zjistit, jaké stanovisko k eutanazii zaujímají věřící katolické církve. V uskutečněné studii jsme se přitom zaměřili na osoby, které svůj pozitivní vztah ke katolické víře naznačily konkrétním vnějším projevem. Vybrali jsme tři skupiny respondentů: studenty poslední třídy církevního gymnázia, studenty teologické fakulty oboru teologie a oboru charitativně sociální práce a věřící, kteří se setkávají v neformálních společenstvích mladých lidí a manželů.

Z celkového počtu 392 předaných dotazníků, obsahujících zavřené i otevřené otázky, bylo získáno 364 hodnotitelných formulářů. Návratnost tedy činila 93 %. Podrobnější výsledky uvádíme jinde, zde se omezuje hlavně na vztah mezi znalostí obsahu pojmu eutanazie a postojem k možnosti její legalizace.

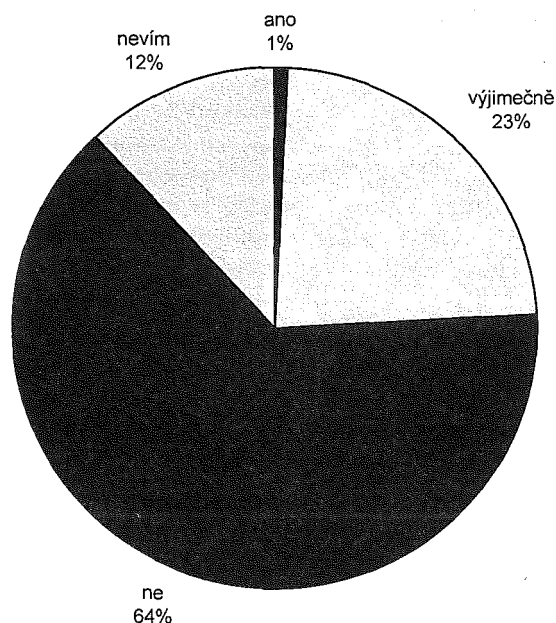
¹¹ „Jestliže někdo zabije kteréhokoliv člověka na zemi z jiného důvodu než pro zabití nebo úplatkářství, bude to, jako by zabil celé lidstvo.“ Korán 5,33, cit. podle A. SACHEDINA, „Islam,“ in W. REICH, *Encyclopedia of bioethics*, New York: Simon and Schuster Macmillan, 1995, s. 1291.

¹² „Eutanazii rozumíme zákrok, nebo zanedbání zásahu, které samy o sobě nebo svým zaměřením způsobují smrt, aby se tak vyloučilo jakékoli utrpení.“ Kongregace o nauce víry, *Deklarace o eutanazii*, 5. 5. 1980, čl. 2.

¹³ „Dobrovolná eutanazie je vražda, ať jsou její způsoby a důvody jakékoli.“ *Katechismus katolické církve*, čl. 2324.

¹⁴ „Eutanazie je zločin, který žádný lidský zákon nemůže ospravedlnit.“ JAN PAVEL II.: *Evangelium vitae*, čl. 75.

Na otázku, zda by bylo vhodné povolit eutanazii, sice zvolilo jednoznačně pozitivní odpověď pouze 1 % respondentů, ale téměř čtvrtina dotázaných se přiklonila k názoru, že eutanazie má být povolena „výjimečně“ (**graf 1**). Legalizaci eutanazie (ať již obecnou nebo výjimečnou) byli ochotni připustit nejčastěji gymnaziální studenti a nejméně často studenti oboru teologie.

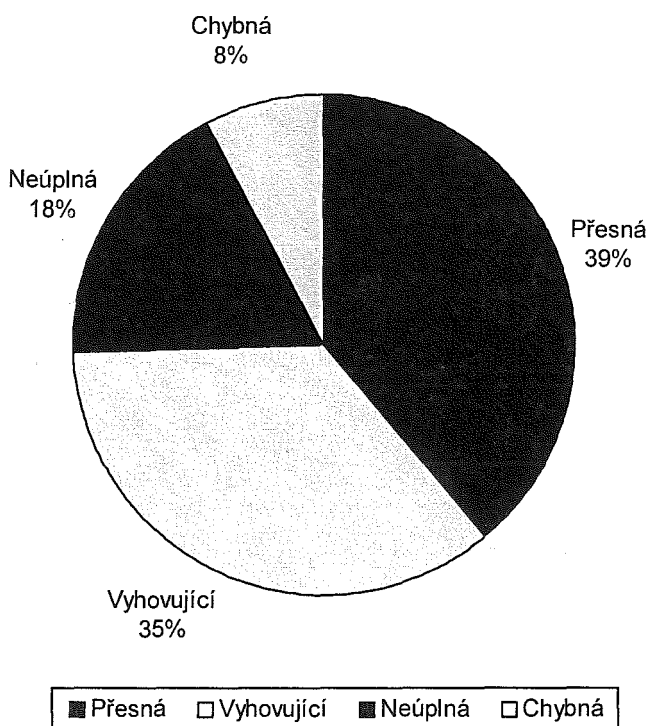
Graf 1: Zda povolit eutanazii

Zjišťovali jsme také, jaký obsah pojmu eutanazie respondenti přiřazují.

Za správnou jsme přitom považovali odpověď, která eutanazii charakterizovala jako úmyslné ukončení života těžce trpícího nemocného na jeho žádost, a to lékařem – ať již aktivním jednáním nebo vynecháním léčebných postupů nezbytných pro udržení života.

Jako přesnou jsme označili odpověď obsahující všech pět znaků, jako vyhovující odpověď se čtyřmi znaky, jako neúplnou odpověď se třemi znaky a jako chybnou odpověď obsahující pouze dva ze stanovených znaků. Správnou definici eutanazie uvedly čtyři desetiny dotázaných a jako vyhovující jedna třetina respondentů (**graf 2**).

Postoj k možnosti eutanazii legalizovat koreloval se schopností eutanazii správně definovat (**tab. 1**). Respondenti odmítající eutanazii ji dovedli lépe definovat.

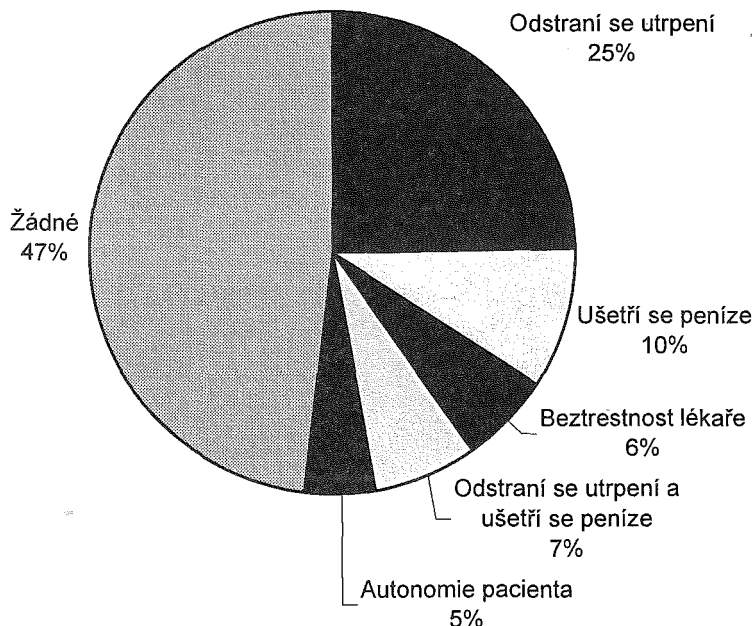

Graf 2: Přesnost definice eutanazie

Tabulka 1: Správnost definice eutanazie podle postoje k její legalizaci

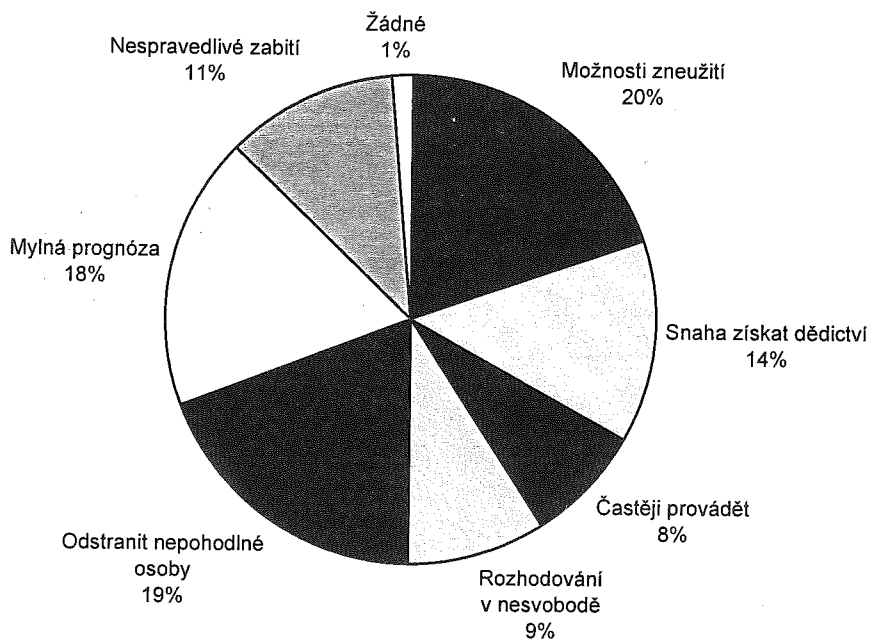
Definice eutanazie	Povolit eutanazii?									
	Ano		Zcela výjimečně		Ne		Nevím		Celkem	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Přesná	0	0,0%	11	12,9%	127	54,5%	3	7,3%	141	39,0%
Vyhovující	1	33,3%	35	41,2%	78	33,5%	14	34,1%	128	35,4%
Neúplná	2	66,7%	26	30,6%	22	9,4%	15	36,6%	65	18,0%
Chybná	0	0,0%	13	15,3%	6	2,6%	9	22,0%	28	7,7%
Celkem	3		85		233		41		362	

Jako výhoda případné legalizace eutanazie bylo uváděno odstranění utrpení, ušetření finančních výdajů, beztrestnost lékaře a respektování autonomie nemocného (graf 3). Mezi rizika legalizace eutanazie podle respondentů patří nebezpečí jejího zneužití k dosažení ekonomického prospěchu nebo k odstraňování nepohodlných osob, špatný odhad prognózy choroby a rozhodování nemocných pod tlakem vnějších vlivů (graf 4).

Graf 3: Výhody případné legalizace eutanazie

Z předložených dílčích výsledků uskutečněné studie je zřejmé, že také mezi lidmi s pozitivním vztahem ke katolické víře přetrvává mnoho nejasností, a to jak o obsahu pojmu eutanazie, tak o správném postoji k diskusím o možnosti eutanazii legalizovat. Rozdíly mezi jednotlivými skupinami respondentů nasvědčují, že vyšší stupeň vzdělání je spojen s kritičtějším pohledem na možnost eutanazii legalizovat. Z některých odpovědí bylo přitom zřejmé nepochopení podstatného rozdílu mezi eutanazií a upuštěním od zbytečné léčby.

Graf 4: Rizika legalizace eutanazie

6. ZÁVĚR

Termín eutanazie je třeba vztahovat na lékařské zákroky, kterými se záměrně ukončuje život nemocných na jejich žádost s úmyslem vyloučit tak bolest nebo jiné utrpení způsobené nemocí. K přímé eutanazii však patří také upuštění od přiměřené léčby, má-li se tímto způsobem dosáhnout ukončení života.

Zkušenosti z jiných zemí, průběh nedávné diskuse v médiích i předložené dílčí výsledky studie uskutečněné u skupiny osob s pozitivním vztahem ke katolické víře ukazují na potřebu problémy eutanazie se intenzivně zabývat a v osvětové činnosti věnovat náležitou pozornost i těm populačním skupinám, u kterých by se negativní postoj k eutanazii snad dal i předpokládat.

Literatura

- BRECK, John. „Euthanasia and the Quality of Life Debate.“ *Christian Bioethics*, roč. 1, 1995, č. 3, s. 322–337.
- „Death and Dying: Euthanasia and Sustaining Life.“ In Warren T. REICH. *Encyclopedia of Bioethics*. Vol. 1. New York: Simon and Schuster Macmillan, 1995, s. 554–588. ISBN 0-02-897355-0.
- GORMALLY, Luke. *Euthanasia: Clinical Practice and the Law*. London: Linacre Centre, 1994. 248 s. ISBN 0-906561-08-6.
- GULA, Richard M. *Euthanasia*. New York: Paulist Press, 1994. 85 s. ISBN 0-8091-3539-6.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie*. Praha: Galén, 2000. 190 s. ISBN 80-7264-034-7.
- HOLDEREGGER, Adrian. *Das medizinisch assistierte Sterben*. Freiburg: Herder, 1998. 424 s. ISBN 3-451-26709-8.
- KEOWN, John. *Euthanasia Examined*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 340 s. ISBN 0-521-45141-8.
- KOŘENEK, Josef. „Postoje mediků k eutanazii.“ *Praktický lékař*, roč. 80, 2000, č. 4, s. 226–228.

- LASCH, Hanns-Gotthard. „Der Arzt und das Sterben.“ In *Anfang und Ende des menschlichen Lebens: Medizinethische Probleme*. Ferdinand Schöningh Verlag, 1987, s. 47–59. ISBN 3-506-72284-0. Místo vydání neuvedeno.
- LIBERDA, Miroslav. „Pohled právníka na problematiku eutanazie.“ *Rodinný život*, 1993, s. 30–31.
- POLLARD, Brian. *Eutanazie ano či ne?* Praha: Dita, 1996. 210 s. ISBN 80-85926-0.
- POZAIĆ, Valentin. *Pred licem smrti*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1990. 232 s.
- SVATOŠOVÁ, Marie. *Hospice a umění doprovázet*. Praha: Ecce homo, 1995. 144 s.
- ŠIPR, Květoslav. „Aktuální problematika eutanazie.“ *Scripta biothica*, 1997, č. 14, s. 11–18.
- ŠIPR, Květoslav. „Mission of Physician and Euthanasia.“ *Medical Ethics and Bioethics*, roč. 3, 1996, č. 3, s. 14–16.
- VIRT, Günter. *Leben bis Ende*. Innsbruck: Tyrolia Verlag, 1998. 111 s. ISBN 3-7022-2172-7.
- ZIMMERMANN-ACKLIN, Markus. *Euthanasie*. Freiburg: Herder, 1997. 489 s. ISBN 3-451-26554-0.
- ZULEHNER, Paul, M. „Sittliche Bewertung des ärztlichen Handelns bei Anfang und Ende des menschlichen Lebens.“ In *Anfang und Ende des menschlichen Lebens: Medizinethische Probleme*. Ferdinand Schöningh Verlag, 1987, s. 78–100. ISBN 3-506-72284-0. Místo vydání neuvedeno.